

До разової спеціалізованої вченої ради
ДФ 2024-01 Національного юридичного
університету імені Ярослава Мудрого
61024, м. Харків, вул. Пушкінська, 77

РЕЦЕНЗІЯ

**на дисертаційну роботу Муравйової Світлани Валеріївни
на тему: «Забезпечення національних інтересів України в
сфері екологічної безпеки», представлену на здобуття
ступеня доктора філософії зі спеціальності 081 «Право»**

Актуальність теми дослідження. Дилема безпеки – одна з найважливіших теоретичних проблем у міжнародних відносинах. Зміст політики безпеки еволюціонує, оскільки «безпека» – це соціальна конструкція, зміст і структура якої постійно змінюється залежно від трансформації існуючих і появи нових загроз і викликів. Після завершення «холодної війни» використання концепції безпеки було розширено за межі її традиційної військової спрямованості.

Ідеї про те, що фактори довкілля повинні бути інтегровані в концепцію безпеки, почали висловлюватися на початку 1980-х років. Становлення наприкінці ХХ ст. нової архітектури міжнародної, регіональної і національної безпеки обумовлює необхідність вивчення екологічних чинників як нових детермінантів розвитку людства.

Багато фундаментальних складових екологічної безпеки, елементи її функціонального змісту, а також структури забезпечення досі не мають чіткого науково-доктринального та законодавчого визначення. При цьому понятійне поле зазначеної предметної області рясніє та постійно поповнюється термінологічними конструкціями, які не містять достатньо вичерпної повноти знання про відповідні явища, такі як глобальна екологія, екологічний інтерес, екологічна загроза, екологічний ризик, екологічний тероризм, екологічна інформація та ін.

Актуальності дослідженню екологічної безпеки додає той факт, що вона є предметом двох автономних наукових напрямів: права національної безпеки і екологічного права, в наслідок чого є певні відмінності у підходах до трактування самої екологічної безпеки та національних екологічних інтересах. Якщо категорія «національні екологічні інтереси» в галузі екологічного права є достатньо розробленою, то в праві національної безпеки вона потребує додаткового дослідження й обґрунтування.

Гострота екологічних і кліматичних проблем визначення національних інтересів України в сфері екологічної безпеки визначається переломним етапом розвитку держави, коли інституційна-правова система національної безпеки перебудовується відповідно до нових загроз і викликів, а також вимог європейського інтеграційного процесу. Зважаючи на зазначене, дисертаційне дослідження Муравйової С. В. на тему «Забезпечення національних інтересів України в сфері екологічної безпеки» слід визнати своєчасною і практично значущою.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Напрямок дисертаційного дослідження визначено згідно з планом науково-дослідних робіт Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого у межах цільової комплексної програми «Теоретичні та практичні проблеми сучасного міжнародного права та іноземного конституційного права» (державна реєстрація № 0111U000954 УкрІНТЕІ), а також фундаментального дослідження «Система національної безпеки України у XXI ст. (невійськовий аспект): трансформація підходів до правового регулювання» (державна реєстрація № 0121U109548 УкрІНТЕІ). Тема дисертації затверджена вченою радою Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого (протокол № 4 від 20 листопада 2020 р.).

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих в дисертації. Робота С. В. Муравйової має чітко виражений авторський підхід. Основні наукові положення, висновки і пропозиції, викладені у дисертації, є теоретично обґрунтованими, що

забезпечується застосуванням раціональної сукупності сучасних загальнонаукових та спеціальних методів і прийомів пізнання.

Дисертантка продемонструвала високу наукову кваліфікацію: здатність творчо опрацювати результати, отримані іншими авторами; планувати дослідження; проводити порівняльний аналіз; володіння різними методиками; здатність обробляти значні масиви наукової та нормативної інформації, оформляти їх у вигляді обґрунтованих висновків та пропозицій.

Достовірність і новизна наукових положень, висновків і рекомендацій. Наукова новизна одержаних результатів дисертаційного дослідження С. В. Муравйової полягає в тому, що у вітчизняній юридичній літературі за науковим напрямом право національної безпеки проблеми визначення й забезпечення національних інтересів України в сфері екологічної безпеки до цього часу комплексно не досліджувалися. Належний рівень наукової обґрунтованості результатів дослідження забезпечується вдалими оперуваннями позиціями зарубіжних і вітчизняних науковців, викладеними у широкому колі наукових робіт, а також опорою на ретельний аналіз норм міжнародного права, права Європейського Союзу та законодавства України.

Аналіз дисертації засвідчує, що дисертантка володіє апаратом і методологією проведення наукового дослідження, що дозволило їй сформулювати значущі для науки права національної безпеки висновки і рекомендації. Важливою рисою роздумів і висновків дисертантки є глибоке знання предмету дослідження, урахування сучасних міжнародно-правових реалій. Варто вказати на аналітичне наповнення проведеного дисертаційного дослідження однієї з найбільш гострих проблем забезпечення національної безпеки – екологічної безпеки. Комплексність представленої до захисту роботи є плюсом, оскільки характеризує різноманітність освоєних дисертанткою методик.

У своєму дослідженні авторка ставить і послідовно розв'язує проблеми такого змісту: яким має бути цільовий стан системи національної безпеки України з огляду на вимоги сучасності і яке місце в ньому посідає підсистема

(вимір) екологічної безпеки. Дана мета дослідження деталізується у низці питань, відповіді на які відіграють важливу роль у вирішенні завдань робот, зокрема: Який сучасний стан наукових знань і практичного досвіду у функціонально-організаційній сфері забезпечення системи національної безпеки? Якою повинна бути організаційна структура різних підсистем для забезпечення дотримання вимог інтеграції та комплексного характеру системи національної безпеки? Які дії необхідно вжити для забезпечення реалізації цілей екологічної безпеки в рамках єдиної системи національної безпеки?

Ставлячи одним із своїх завдань розкриття сучасного змісту поняття «національні інтереси в сфері екологічної безпеки», дисертантка підходить до відповіді на це питання з різних точок зору – історичної, академічної, цільової, міжнародної.

Слід підтримати підхід авторки, яка належним чином обґрунтовує тезу про те, що екологічну безпеку слід розглядати не як певний стан, а як безперервний і стійкий процес, спрямований на досягнення бажаного екологічного стану, що розгортається під впливом чинників, які динамічно змінюються (наприклад, цінностей, інтересів, сприйняття загроз безпеці) (с. 13). Як наслідок, ефективність екологічної безпеки залежить від інституціоналізації ціннісної бази (еко-цінностей сталого розвитку), оскільки екологія вимагає формування й розвитку в рамках екологічної культури суспільства нової складової – культури екологічної відповідальності (с. 32-33).

Дисертанткою також удосконалено зміст екологічної безпеки держави, під якою пропонується розуміти свідомо виокремлену інтегровану в структурі національної безпеки сферу, що представляє собою діяльність внутрішньо скоординованих і взаємопов'язаних національних суб'єктів (органів влади та державного управління, місцевого самоврядування, неурядових організацій та громадян), які, за потреби, у взаємодії з компетентними органами інших держав і міжнародних організацій на підставі норм міжнародного і національного права реалізують комплекс заходів стосовно прогнозування, моніторингу, запобігання чи компенсації настання негативних екологічних подій та явищ

природного і техногенного характеру в усіх станах функціонування держави (нормальний, кризовий, надзвичайний) (с. 40-41, 181-182).

Ми підтримуємо висновок, відповідно до якого національні інтереси є синтезом внутрішнього розвитку держави і зовнішнього середовища в системі міжнародних відносин. Національні інтереси спрямовані на задоволення потреб особистості, суспільства і держави, що виникають на переломних етапах історичного розвитку. Національні інтереси органічно пов'язані з національною ідентичністю, системою цінностей і цілями держави, а також національною безпекою (с. 16).

Безумовним внеском у формування концепції національних інтересів в контексті науки права національної безпеки слід вважати виокремлення в роботі системи ознак національних інтересів (с. 61-63), що дало підстави констатувати, що національний інтерес представляє собою об'єктивно-суб'єктивну категорію, параметри якої визначаються ціннісною системою, що панує в даному суспільстві і державі. У сучасних умовах формулювання та реалізація національних інтересів України, зокрема екологічних, перебувають під впливом системи цінностей та вимог Європейського Союзу, що зумовлено прагненням України набути членства у його складі (с. 14-15).

Специфікою забезпечення реалізації екологічної безпекової політики держави є провідна роль права, як одного із одним із найбільш ефективних елементів досягнення цілей екологічної політики. Зважаючи на це, заслуговує на підтримку і подальше обговорення вперше викладеної у вітчизняній юридичній науці концепції верховенства екологічного права (с. 14, 90-94, 184).

Представляє науковий інтерес авторська інтерпретація визначення екологічної держави, під якою дисертантка пропонує розуміти посткапіталістичну і постліберальну модель держави, в основу якої покладено принципи екологічного верховенства права, екологічної демократії та справедливості, і функціонування якої зумовлено моральною турботою про інтереси нинішнього і майбутніх поколінь, а також нелюдських біотичних спільнот (с. 14, 90).

Заслуговує на підтримку теза авторки, відповідно до якої визнання права на здорове навколишнє середовище цінністю, що підлягає захисту, означає визнання його місця в складній ієрархії фундаментальних прав і правових принципів, починаючи від визнання цього права на конституційному рівні і закінчуючи регіональними і міжнародними актами. Юридична перевага конституційного закріплення екологічних прав людини, зокрема права на здорове довкілля, полягає в тому, що воно здатне запобігти майбутньому послабленню законодавства в сфері екологічної безпеки (с. 80, 86-88, 184).

Слід погодитися з висновком авторки про те, що при розробці та оновленні нормативно-правових актів України, які стосуються екологічної безпеки, необхідно враховувати *aquis* ЄС у сфері екологічної політики. Екологічна безпека в сучасних умовах вимагає біорегіональних підходів до розробки політики, а отже створення екологічних (біорегіональних) альянсів. До такого підходу нам спонукає і подальша інтеграція України у європейський політико-правовий простір та набуття статусу країни-кандидатки на вступ до ЄС (с. 13, 32-33, 188).

Особливістю роботи є аргументація тези про те, що національні інтереси в екологічній сфері пов'язані з брендингом країни як екологічної держави (с. 15, 108-109). Дана ідея вперше піднята у вітчизняній науці і потребує подальшої розробки і аргументації, зокрема стосовно України.

Зважаючи на сучасний стан науки права національної безпеки, очевидно, що в рецензованій праці складно або майже неможливо було окреслити певне конвенціональне розуміння національних екологічних інтересів. Проте головна її мета, як нам здається, полягала радше в уточненні й операціоналізації самого їх обговорення, щоб широко використовуване в політичних і юридичних дослідженнях поняття не виявилось підміненим ангажованими ідеологемами та політизованими гаслами. Дисертаційне дослідження С. Муравйової, поряд із наявними на сьогодні напрацюваннями насамперед зарубіжної науки, є достатнім фундаментом для подальшого конструктивного й послідовного

обговорення однієї з найважливіших категорій права національної безпеки – національних, зокрема екологічних, інтересів.

Практичне значення одержаних результатів не викликає сумнівів і полягає в тому, що викладені у роботі теоретичні положення, висновки та рекомендації можуть бути використані:

– у науково-дослідній сфері для розвитку недостатньо розробленого в юриспруденції наукового напрямку, пов'язаного з дослідженням відносин щодо формування екологічної безпеки в системі суперечностей національних інтересів. Дана робота з позицій юридичної науки дає досить повне уявлення про екологічну безпеку як про правову категорію, що робить певний внесок у вдосконалення та розвиток теорії національної безпеки і екологічної безпеки, як одного з її вимірів;

– у нормотворчій діяльності – як теоретичний матеріал для наукового обґрунтування проектів положень нормативно-правових актів в сферах національної та екологічної безпеки, а також співпраці України та ЄС у сфері боротьби з екологічними кризами та змінами клімату, приведення національного законодавства у відповідність до екологічного та кліматичного *acquis* ЄС;

– у інтерпретаційно-правовій діяльності – як теоретичний матеріал для наукового обґрунтування положень, які не знайшли достатнього відображення в чинному законодавстві та в практиці діяльності органів державної влади та місцевого самоврядування;

– у навчальному процесі – при викладанні конституційного права, спецкурсів, орієнтованих на вивчення конституційних засад національної безпеки, захисту конституційних прав і свобод, а також права національної безпеки і екологічного права; в науково-дослідницькій роботі аспірантів, магістрів та бакалаврів;

– в інформаційно-аналітичній сфері – для поширення знань про національні інтереси України в сфері екологічної безпеки і шляхи їх забезпечення.

Повнота викладу наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації та в опублікованих працях. Теоретичні висновки й практичні рекомендації, що містяться в дисертаційній роботі, обговорювалися та були схвалені на засіданні кафедри права Європейського Союзу Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, доповідалися на всеукраїнських і регіональних науково-практичних конференціях.

За темою дисертації опубліковано 5 наукових праць, серед яких 3 статті у наукових фахових виданнях, включених на дату опублікування до переліку наукових фахових видань України, а також 2 тез доповідей на конференціях.

Анотація дисертації та публікації С. В. Муравйової в необхідній та достатній мірі відображають основний зміст дисертаційної роботи та дозволяють судити про ступінь її повноти та закінченості відповідно до поставлених дослідницьких завдань.

Структура й обсяг дисертації зумовлені метою, завданнями і предметом дослідження та мають логічну побудову. Дисертаційна робота структурована з урахуванням особливостей теми та завдань наукового дослідження національних інтересів України в сфері екологічної безпеки як підсистеми національної безпеки. Робота складається із анотацій українською та англійською мовами, списку публікацій здобувачки за темою дисертації, вступу, двох розділів, що містять сім підрозділів, висновків до розділів й загальних висновків, списку використаних джерел і додатку. Загальний обсяг роботи становить 251 сторінка, із них основний текст викладено на 190 сторінках, список використаних джерел (568 найменувань) – на 60 сторінках, а також додаток – на двох сторінках.

Оформлення дисертації та дотримання академічної доброчесності. Дисертація оформлена відповідно до нормативних вимог для такого різновиду наукових праць. Робота виконана державною мовою з дотриманням наукового стилю. Сформульовані дисертанткою положення, висновки та пропозиції є

аргументованими та логічно викладеними. У рецензованій роботі порушень академічної доброчесності не виявлено.

Дискусійні положення дисертаційної роботи. Переважна більшість висновків, пропозицій і рекомендацій, наведених у рецензованому дослідженні є належним чином аргументованими. Разом із тим слід відмітити й наявність певних недоліків, дискусійних та таких, що потребують додаткової аргументації положень.

1. В своїй роботі використовується поняття «екологічна цінність», з яким пов'язані екологічні інтереси та відповідно екологічна безпека. При цьому вказується на відсутність усталеного бачення змісту цієї категорії; відповідно в роботі детально не розкрито його зміст. Однак, зважаючи на важливість даного поняття в категоріальному ряді екологічної безпеки, уникнення обговорення його змісту навряд чи сприяє повному розкриттю обраної теми.

2. З 1980-х років в науковому і експертному середовищі формується уявлення про те, що зміна довкілля негативно впливає на добробут людини і, отже, може також загрожувати суспільству. Це, у свою чергу, призвело до припущення, що вони також відіграють або можуть відігравати певну роль у насильницьких конфліктах. Як наслідок, у 1990-х р. кілька комплексних зарубіжних дослідницьких проектів було присвячено темі руйнування навколишнього середовища як причину війни. З тих пір сформувалася традиція проведення взаємопов'язаних досліджень екологічних конфліктів та екологічної безпеки, яка розглядає та вивчає значення екологічних змін та деградації довкілля з різних точок зору. У зв'язку з цим хотілось би почути Вашу думку з приводу того, що слід розуміти під екологічним конфліктом?

3. У роботі не отримало розкриття питання співвідношення екологічної безпеки і охорони навколишнього середовища. Ця питання потребує свого висвітлення під час публічного захисту.

Загальний висновок. Дисертаційна робота Муравйової С. В. на тему «Забезпечення національних інтересів України в сфері екологічної безпеки» виконана на високому науково-теоретичному рівні, матеріали дисертації

викладено в логічній послідовності, всі висновки отримали необхідну і достатню теоретичну аргументацію та є методологічно обґрунтованими. За своїм змістом і загальною спрямованістю дисертаційне дослідження відповідає обраній ним спеціальності 081 – «Право», робота пройшла належну апробацію. Дисертація є самостійною завершеною роботою, в якій відсутні порушення академічної доброчесності. Оформлення дисертації в цілому відповідає встановленим вимогам. На підставі викладеного можна зробити висновок, що дисертація Муравйової Світлани Валеріївни на тему «Забезпечення національних інтересів України в сфері екологічної безпеки», подана на здобуття наукового ступеня доктора філософії, відповідає вимогам Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44, а її авторка заслуговує на присудження йому наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право».

РЕЦЕНЗЕНТ:

**доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри права Європейського
Союзу Національного юридичного
університету імені Ярослава Мудрого**

І. В. ЯКОВІЮК